

RECENZJA

pracy doktorskiej pt. ***Prawne konteksty małoletniego macierzyństwa w świetle literatury oraz badań własnych. Studium z nauk o rodzinie*** napisanej przez Panią mgr Urszulę Miernik na Wydziale Teologii Uniwersytetu Opolskiego pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Piotra Jaskóły oraz promotora pomocniczego ks. dra Grzegorza Gury (ss. 236, w tym 209 s. tekstu, bibl. s. 210-233, streszczenia s. 234-235 oraz oświadczenie s. 236).

Macierzyństwo zawsze miało dość silną pozycję wśród wartości polskiego społeczeństwa. Jednak ta niepodważalna, jakby się zdawało, wartość macierzyństwa, w kontekście nieletnich, w odczuciu niektórych traci swoją siłę wartości bezspornej. Niedojrzałość emocjonalna i społeczna, nieodpowiedzialność, brak doświadczenia życiowego - to tylko niektóre z cech charakteryzujące zazwyczaj zbyt młode matki. Oprócz troski o bytowo-socjalny aspekt przyszłości dziewcząt, które przedwcześnie zostają matkami, bardzo istotna jest dbałość o ich stan psychiczny oraz funkcjonowanie w tej nowej, nieplanowanej, zaskakującej i niełatwej dla nich sytuacji. Jest to ogromne wyzwanie dla małoletniej matki, jej bliskich a także państwa, gdyż wiąże się z problemami natury psychologicznej, społecznej, medycznej, a w każdej z tych dziedzin niezbędne są uregulowania prawne. Ustawodawca także ma niełatwy problem do rozwiązania, gdyż z jednej strony w świetle prawa nieletnia jest dzieckiem i z tego tytułu przysługują jej określone prawa, a z drugiej strony, stając się matką, stopniowo wraz z wiekiem nabywa nowe prawa i obowiązki przysługujące osobom dorosłym. Dobrze się stało, że tak złożony problem, wymagający interdyscyplinarnego podejścia, został podjęty na kierunku nauki o rodzinie.

Temat, problem i cel rozprawy

Recenzowana praca już w tytule *Prawne konteksty małoletniego macierzyństwa w świetle literatury oraz badań własnych* zapowiada złożoność problemu i konsekwentnie, w tym obszarze teoretyczno – badawczym zostaje przez Doktorantkę realizowana. Tematyka wpisuje się w obszar nauk o rodzinie a regulacja prawna statusu małoletnich matek ma doniosłe znaczenie społeczne.

We wstępie Autorka podkreśla aktualność, wagę problemu, wyjaśnia podstawowe pojęcia oraz przedstawia stan dotychczasowych badań, znajdując w nich obszar dotychczas słabo opracowany. Wypełnienie tej luki pozwala Doktorantce ukierunkować badania własne. Pytanie o prawne konteksty małoletniego macierzyństwa stanowi zasadniczy problem jej dysertacji.

Uszczegółowiając problem, stawia szereg pytań badawczych, które formułuje następująco: Jakie obszary życia małoletniej matki objęte zostały przepisami prawnymi? W jaki sposób przepisy prawa regulują stosunki rodzinno-prawne małoletniej ciężarnej oraz małoletniej matki z rodziną pochodzenia i dzieckiem? Jak przepisy prawa regulują stosunki prawno-społeczne małoletniego macierzyństwa, a także seksualne prawa małoletniej matki? Jak przebiega proces kształtowania się tożsamości matki małoletniej w kontekście norm prawnych? Jakie znaczenie nadają przepisom prawa małoletnie w realizowaniu swojego macierzyństwa? Czy istnieją obszary w małoletnim macierzyństwie wymagające nowych regulacji?

Celem pracy – jak podkreśla Doktorantka – jest rozwiązanie postawionego problemu, a aby go zrealizować, należy zastosować odpowiednie metody (s.10). I trudno nie przyznać jej racji, gdyż dobór właściwych metod badawczych i źródeł to warunek osiągnięcia zamierzonego celu i sukcesu. W pracy zastosowano metodę formalno-dogmatyczną, metodę komparatystyki prawniczej oraz w części empirycznej pogłębiony wywiad i analizę treści akt sądowych. Metody zostały dobrane prawidłowo, pozwalają na analizy porównawcze i zgłębienie podjętego w pracy problemu.

Postawiony problem Doktorantka rozpracowuje w pięciu rozdziałach. Pierwsze cztery mają charakter teoretyczny, zaś ostatni – empiryczny.

Struktura i treść

Pierwszy rozdział składa się z pięciu paragrafów. Osadzenie problematyki w założeniach teoretycznych jest zasadne – ukazuje przyjętą perspektywę działania prawa jako zjawiska dynamicznego. Jednostka jest aktywnym uczestnikiem życia społecznego. Odniesienie się w kolejnych dwóch paragrafach do teorii interakcjonizmu symbolicznego oraz teorii jaźni i działania społecznego G.H. Meada ukazuje szersze spojrzenie na prawo oraz jednostkę, która dąży do świadomego angażowania się w swoje życie. W dalszej części rozdziału Doktorantka zwraca uwagę na podmiotowy status dziecka w prawie oraz znaczenie kształtowanego społecznie i kulturowo dzieciństwa. Tok rozważań prowadzi do określenia prawnego statusu małoletniej matki, która jest w jego świetle dzieckiem. Natomiast odnosząc się do znaczącego społecznie problemu stygmatyzacji małoletniego macierzyństwa podkreśla - z jednej strony prawne rozwiązania obejmujące macierzyństwo małoletniej, a z drugiej - społeczne znaczenie braku akceptacji tego macierzyństwa. Rozdział jest spójny i logiczny.

Rozdział drugi przedstawia stosunki prawno-rodzinne małoletniej matki. Małżeństwo zawierane przez małoletnią zmienia jej status rodzinny, społeczny i prawny. W poszczególnych paragrafach opisano zawieranie małżeństw wg prawa polskiego, prawa kanonicznego oraz zwyczajów

Romów. Następnie przedstawiono stosunki prawne między małoletnią a jej rodziną pochodzenia, małoletnią a jej dzieckiem oraz ojcem dziecka w kontekście ustalenia i uznania ojcostwa. Bardzo cenne jest to, że Doktorantka nie pominęła w pracy znaczenia tożsamości religijnej oraz etnicznej w realizacji macierzyństwa, opisując zawarcie małżeństwa przez małoletnią matkę. Analizując proces zmian w stosunkach z rodzicami, wskazała na nowe stosunki prawne, w jakie małoletnia wchodzi – oraz te, które kształtuje względem dziecka. Zwróciła uwagę na udział małoletniej w czynnościach, np. decyzje, jakie może sama podejmować bez zgody rodziców oraz te, na które muszą wyrazić zgodę rodzice lub opiekunowie prawni. Podkreśliła, że ustawodawca przyjmuje kryteria wieku, dla określenia zakresu praw i obowiązków małoletniej matki.

Rozdział trzeci poświęcony jest prawnej ochronie małoletniego macierzyństwa. Wychodząc od konstytucyjnej ochrony macierzyństwa, Doktorantka omówiła w następnych paragrafach jego ochronę w różnych instytucjach opiekuńczych oraz w systemie oświaty i opieki zdrowotnej. Ostatni – piąty paragraf – jest poświęcony utracie dziecka. W obszarze edukacji podkreśliła, że o ile sytuacja małoletniej w okresie ciąży, porodu i połogu jest uregulowana prawnie, to kwestia rodzicielstwa małoletniej nie. Zwróciła także uwagę, że małoletnie doświadczają ograniczenia prawa do karmienia piersią lub urlopu wychowawczego. Dostrzega także braki regulacji prawnych w systemie edukacji oraz opisuje trudności związane z opieką zdrowotną i przekazywaniem informacji małoletniemu pacjentowi.

Rozdział czwarty dotyczy seksualności małoletniej matki w ujęciu norm prawno-społecznych. W kolejnych paragrafach omówiono ochronę wolności seksualnej i obyczajowości małoletniej matki, znaczenie tzw. „wieku zgody” dla prawnej oceny okoliczności ciąży małoletniej. Dwa ostatnie paragrafy są poświęcone macierzyństwu małoletniej i doświadczeniu przemocy seksualnej oraz antykoncepcji. Przedstawiono kulturowo uwarunkowane normy seksualne dla dzieci i młodzieży wskazujące, jaki rodzaj zachowań seksualnych jest normatywny dla wieku małoletniej. Ukazano, w jakim zakresie obszar seksualności małoletniej jest objęty prawnokarnymi sankcjami, czyli ma charakter przestępstwa.

Ostatni rozdział – piąty – zawiera wyniki badań jakościowych, ukazujące, w jaki sposób małoletnie matki podejmują działania w określonym przez ustawodawcę zakresie uprawnień i obowiązków. Po przedstawieniu metodologicznych podstaw przeprowadzonych badań, prezentuje otrzymane wyniki. Opisuje relacje rodzinne i więzi małoletniej z własną rodziną, rodziną ojca dziecka oraz ze swoim dzieckiem, ukazując konteksty prawne. Omawiając przyszłość małoletnich matek wskazuje na zaniedbania edukacyjne, wskutek których małoletnia matka osiągając dorosłość, nie ma odpowiednich kwalifikacji zawodowych.

W zakończeniu pracy zawarto wnioski, mówiące, że:

- małaletnia matka w świetle prawa polskiego jest uprawniona do realizowania swojego macierzyństwa a regulacje prawne mają istotne znaczenie dla jej funkcjonowania w życiu społecznym;

- konteksty prawne dotyczą obszarów rodzinno-opiekuńczych, stanu cywilnego, świadczeń medycznych, realizacji obowiązku szkolnego i nauki oraz ochrony wolności seksualnej;

- ustawodawca w przepisach uwzględniając, że dojrzałość psychospołeczna małaletnich z wiekiem wzrasta rozszerza zakres ich uprawnień i obowiązków;

- zestawienie prawa Kościoła rzymskokatolickiego oraz prawa zwyczajowego Romów ukazuje dwa odległe od siebie konteksty prawne;

- istnieje dysproporcja w realizowaniu obowiązku szkolnego i nauki przez małaletnią w środowisku rodzinnym i instytucjonalnym na niekorzyść pierwszego;

- małaletniej matce jako pacjentce przysługują prawa adekwatne do jej wieku, a nie stanu fizjologicznego jakim jest ciąża;

- okoliczności ciąży są przedmiotem zainteresowania ustawodawcy, jeśli zaszyły przesłanki popełnienia przestępstwa.

Otrzymane rezultaty badań i wnioski mogą stanowić podstawę dalszych poszukiwań badawczych i postulatów wobec ustawodawcy dotyczących pożądaných zmian.

Struktura pracy jest logiczna, spójna i przejrzysta. Układ pracy wskazuje, że przyjęto hierarchię znaczeń stosunków prawnych, gdyż Autorka stopniowo ukazuje prawne konteksty małaletniego macierzyństwa. Praca zwraca uwagę na te obszary małaletniego macierzyństwa, które wymagają szczególnego wsparcia. Doktorantka ukazuje różnorodność zjawiska małaletniego macierzyństwa, od instytucjonalnego do tego realizowanego w domu rodzinnym, które jednak pozostaje mało zbadanym obszarem.

Lektura interesującego tekstu byłaby łatwiejsza, gdyby każdy z rozdziałów poprzedzony był chociażby krótkim wprowadzeniem, zapowiadającym jego zawartość. Nie sprawiłoby to Doktorantce zapewne trudności, gdyż zrobiła to w rozdziale drugim i piątym, unikając jednocześnie występowania bezpośrednio po sobie dwóch tytułów (zob. s. 14, 85, 132). Taka sama uwaga dotyczy paragrafów i podparagrafów (zob. s. 28,63).

Literatura

Bibliografia, obejmująca 24 strony (s.210-233), została podzielona na źródła pierwszorzędne i drugorzędne. Podział ten jest uzasadniony. Natomiast literaturę podzielono na polską, zagraniczną oraz netografię. Chętnie usłyszałabym od Doktorantki, czym kierowała się oddzielając literaturę polską od anglojęzycznej i dlaczego takiego właśnie dokonała podziału. Należy podkreślić, że literatura jest bardzo obszerna i z zakresu różnych dziedzin nauki, co ukazuje interdyscyplinarne podejście do problemu. Wśród cytowanych pozycji 45 jest w języku angielskim. Dobra znajomość literatury umożliwiła posługiwanie się językiem specjalistycznym, w szczególności w obszarze prawa. Bogactwo literatury z pewnością było jednym z istotnych czynników sprzyjających pogłębionym analizom.

Ocena strony formalnej

Praca jest dobrze udokumentowana. Podziw budzi liczba przypisów (763), które mają wartość nie tylko dokumentującą, ale również rozszerzają treściową zawartość dysertacji. Wykonane są na ogół poprawnie, w systemie przecinkowym, a uchybienia zdarzają się sporadycznie np. brak miejsca wydania p. 50, 51; w p. 98 i 123 powinno być tamże, a Szuklaski w p. 159 i bibliografii to z pewnością Piotr Szukalski. Błąd braku tytułów w stronach internetowych w przypisach (np. s. 54,65,139) został naprawiony w bibliografii.

Język dysertacji jest komunikatywny, mimo że Autorka korzysta z różnych dokumentów prawnych, które posiadają swój specyficzny styl oraz z tłumaczeń z języka angielskiego czy literatury medycznej. Nie uniknęła jednak błędów stylistycznych czy interpunkcyjnych, budując niekiedy zbyt długie zdania.

Kolejna uwaga nie ma charakteru zarzutu, ale podpowiedzi na przyszłość, przy pisaniu kolejnej pracy. Otóż spis treści obejmujący 3 strony, z wielostopniowym podziałem jest bardzo szczegółowy. Gdyby Doktorantka zastosowała we wszystkich rozdziałach taki sam zabieg jak w rozdziale piątym, zamieszczając bardziej szczegółowe podziały jedynie w tekście, byłby bardziej przejrzysty i łatwiejszy do całościowej percepcji.

Z trudnego zadania poprawnej analizy różnorodnych tekstów źródłowych Autorka rozprawy wywiązała się zadawalająco i odpowiedziała na postawiony w pracy problem.

Podsumowując, praca pod względem metodologicznym nie budzi zastrzeżeń - jest poprawna. Drobne niedociągnięcia nie obniżają jej wartości. Doktorantka wykazała się bardzo dobrą znajomością warsztatu naukowego. Należy Autorce rozprawy pogratulować rozmachu w gromadzeniu materiałów źródłowych oraz połączenia kilku metod, co pozwoliło na dogłębną analizę

zgromadzonego materiału i w efekcie dało pracę interesującą poznawczo. Doktorantka wykazała się erudycją i zdolnością do interdyscyplinarnego ujęcia problemu. Należy docenić i podkreślić, że Autorka rozprawy wykorzystuje nowe możliwości technologiczne wspierające pracę badawczą system Open Code oraz LEX. Trzeba zauważyć także trudności, jakie napotkała w czasie gromadzenia danych zastanych – akt sądowych oraz danych wytworzonych - wywiadów z małoletnimi matkami, do których dostęp był utrudniony. Wiązał się bowiem z procesem poszukiwania małoletnich matek w różnych placówkach oraz uzyskaniem zgody na przeprowadzenie badań. Prowadzenie wywiadów wymagało zdolności komunikacyjnych, zachowania dużej wrażliwości, delikatności i taktu, a w niektórych sytuacjach rezygnacji z badań. Dostęp do danych z akt wymagał zmierzenia się z kwestiami natury instytucjonalnej (uzyskanie zgody na dostęp do akt sądowych), co było szczególnie trudne w czasie zbliżających się zmian prawa o ochronie danych osobowych. Jestem pełna uznania dla ogromu pracy wykonanej przez Doktorantkę, jej zacięcia badawczego i wnikliwości a Promotorowi gratuluję dobrze rokującego badacza.

Pytanie

Lektura tej interesującej rozprawy rodziła wiele pytań. Z założenia praca dotyczy aspektów prawnych. Nie sposób było pominąć pewnych kwestii społecznych czy medycznych. Aby mieć całość obrazu sytuacji małoletnich matek, chciałabym usłyszeć od Doktorantki, z jakimi psychologicznymi problemami zmagają się nieletnie matki oraz na jakie formy psychologicznej pomocy mogą liczyć.

Wniosek

Biorąc pod uwagę zarówno merytoryczną, jak i formalną wartość recenzowanej pracy stwierdzam, że rozprawa doktorska p. mgr Urszuli Miernik spełnia wymogi stawiane pracom na stopień doktora, oceniam ją wysoko i wnoszę do Rady Wydziału Teologii Uniwersytetu Opolskiego o kontynuację dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Maria Chuchra, prof. KUL